

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Галицька М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. Освітологічний дискурс, 2015, № 2 (10). С. 39–48.
3. Корніяк О.М. Комунікативна компетентність сучасного фахівця – педагога і психолога. Гуманітарний вісник ДВНЗ «ПереяславХмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2013. Вип. 30. С. 544 – 551.
4. Ланова І.В. Формування мовленнєвої компетентності студентів – актуальна проблема вищої школи. Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Випуск 26, 2013. С. 216– 219.
5. Прокопова О.П. Мовленнєво-комунікативна компетентність як одна із складових професійного становлення фахівця. Дидактична модель управління дієвою фаховою підготовкою. С.56.
6. Сенченкова Т. Комунікація як чинник діалогу культур [Електронний ресурс] / Т. Сенченкова // Держава і суспільство. – С. 379-384. – Режим доступу до журн.: <http://www.scribd.com/doc/53461757/D0%9A%D0%9E%D0%9C%D1%83%D0>.
7. Фоменко Т.М. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої школи. Засоби навчання та науково-дослідної роботи. Випуск 42, 2014. С. 149–156.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-280-0-32>

Стаценко О. М.

*доктор філософії за спеціальністю «Філологія»,
запрошена науковиця Університету імені Ф. Шиллера, Йена*

ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА» У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Експлікація феномену безпеки як однієї з першочергових потреб людини потребує розгляду з позицій антропоцентризму. У всіх мовах вербалізація цього поняття має певне обґрунтування, сформоване з урахуванням ментальності конкретного етносу. Тому прототипи поняття «безпека» в різних мовах будуть неоднозначними і, відповідно, матимуть національно-культурне маркування.

Для виявлення специфіки розвитку внутрішньої форми досліджуваного поняття звернемося до порівняльного аналізу концептуальних ядер значень еквівалентних субстантивів *безопасность* (рос.) – *безпека* (укр.) – *safety* (англ.) – *security* (англ.). Онтологічним підґрунтям дослідження є така виняткова властивість досліджуваної потреби, як транскатегорійність, тобто необхідність, що виявляється в абсолютно кожній з категорій потреб: чи біологічні потреби в їжі й теплі, чи інші соціальні, пізнавальні або естетичні потреби. З огляду на типологію потреб (піраміда А. Маслоу), безпека міститься на другому щаблі після фізіологічних потреб у їжі, теплі, воді тощо.

Досліджуючи особливості вербалізації еквівалентних субстантивів *безопасность* – *безпека* – *safety* – *security* у російській, українській та англійській мовах, а також вивчаючи їх паремійний фонд, переконуємося в тому, що зазначені поняття є базовими у співвідносних мовних концептосферах. Відзначмо, що сфера функціонування цих номінативів не обмежена, оскільки вони не марковані стилістично й не пов'язані синтагматично.

Аналіз лексикографічних дефініцій досліджуваних субстантивів дає змогу вилучити мотиваційні характеристики, зокрема базової метафори понять, окреслити модель їх смислового розвитку в мові.

Розгляньмо концептуальне ядро поняття «безпека» в російській мові. Тлумачний словник С. Ожегова фіксує відповідну сучасному сприйняттю денотацію цієї лексики, порівн.: «*Безпека* – 1. Те саме, що й безпечний: такий, що не загрожує небезпекою, що захищає від небезпеки. 2. Стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від небезпеки. *У безпеці хто-небудь. Техніка безпеки. Б. руху. Міжнародна б.*» [2, с. 65]. Так, відсутність загрози, чогось небезпечного для людського життя формує значення лексики.

У сучасній українській мові поняття «безпека» інтерпретовано так: «Стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [4, с. 349]. Уважаємо, що для більш поглибленого вивчення значення семантично пов'язаних лексем рос. *безопасность* та укр. *безпека* необхідно звернутися до етимологічного й компонентного аналізу та простежити розвиток конотацій у діячості, а також звернути увагу на особливості вербалізації в межах концептосфер споріднених мов.

Семантичні поля понять «*безопасность*» – «*безпека*» в російській та українській мовах утворюються шляхом поєднання префікса *без-*, що семантизує відсутність. Зазначмо, що російськомовному варіанту лексики притаманний суфікс *-ость*, характерний для абстрактних субстантивів, що позначають абстрактні поняття. Водночас лексики різняться несхожою пресупозицією, передусім кореневими

морфемами: у рос. *-опаса-*, а в укр. *-печа-*, що в етимологічному плані не збігаються, однак зберігають своє первинне значення, закладене в кореневій морфемі субстантивів (*-пека-* /*-печа-* – *забота, опека*, (укр. *турбота, піклування*).

Відомо, що й російськомовна лексема *опека*, і український аналог *опіка* запозичені з польської мови *opieka*, що, відповідно, було скопійовано з латинського *procuratio* («опіка, піклування») від дієслова *procure* («дбаю»)» [1, с. 277]. Для цього був використаний префікс *о-* і корінь праслов'янського походження *-piek-* – «турбота, опіка, захист» (рос. «забота, опека, защита»).

Зазначмо, що спочатку лексема *опіка* з'явилася в активі української мови, що зумовлено культурними й політичними особливостями (у XVII ст. Україна зазнала впливу європейської культури та активно запозичувала латино-польську мовну сферу). Морфологічні кореляції викликали й семантичні варіації, що простежується в лексемах: укр. *пектися* та рос. *печься* – *беспокоиться, заботиться*, укр. *опіка* та рос. *опека* – «надзор за недееспособними», укр. *опікати* і рос. *опекать* – «захищати» (Етимологічний словник української мови, 1982, т. 1, с. 163). Лексеми української мови із загальним коренем *-печ-*, що з'явилися в цей період, відповідають польським: *niebezpieczny, bezpieczny, opieka, opiekin*.

За спостереженнями О. В. Радчук, в українській етнокulturі існує думка, що поняття «безпека» має давню міфологічну етимологію, утворену додаванням префікса *без-* до антропонімної номінації *Пек* [3, с. 202]. Відбиття архаїчної картини світу збереглося в українськомовних ідіомах, порівн.: *Цур йому пек, царство Пека*. О. В. Радчук зазначає, що «від цього кореня походять слова *пекло, пекельний, спека*, первинна семантика яких – *нестерпні, жахливі умови*, а вже потім – *жар, вогонь*, що підтверджують ідіоми *горіти в пеклі; спека як у пеклі*. Спільнокореневі й номінативні одиниці *печера, ніч, пекти*».

Відзначмо той факт, що лексема *security* особливо наближена за структурними й семантичними особливостями до слов'янських еквівалентів російської та української мов рос. *безопасность* – укр. *безпека*. Компонентний аналіз показав, що слово утворене префіксально-суфіксальним способом: префікс *se-*, за відомостями словника Oxford Languages, англ. «in words adopted from Latin originally meaning «apart» (as in separate) or meaning «without» (as in secure), тобто аналогічний префіксу *без-*, який має семантику відсутності в поєднанні з кореневою морфемою англ. *cure* – «1. to make someone with an illness healthy again. 2. to solve a problem» (Online Cambridge Dictionary) у первинному значенні «турбота, участь, занепокоєння, медичний догляд»

і у вторинному, не менш вагомому для цього дослідження, «вирішувати проблему». Дієслово англ. *to cure* походить від латинського *curare* й семантизує «турботу», «піклування». Суфікс англ. *-ty* використовується для утворення абстрактних субстантивів від ад'єктивів (напр., англ. *safety, surety* – «безпека») має французьку етимологію *-tie, -te*, що відсилає до латинського *-tatem* (номінатив *-tas*), споріднений із грецьким *-tes* і санскритським *-tati* (Online Etymology Dictionary). Це пояснює існування сучасного базового значення *security* – «безпека, захист, охорона, впевненість, надійність, відсутність необхідності в захисті, відсутність загрози».

Англомовна система паремійних одиниць, що у своїй структурі містить лексему *security*, нечисленна, напр.: англ. *Advice to all, security for none* – «порада не захистить від небезпеки»; англ. *Danger is next neighbor to security* – «небезпека – найближчий сусід безпеки».

Наведені приклади дають змогу виокремити денотацію поняття *security* як стану, за якого ніщо не загрожує. Натомість більш широким використанням в ідіоматичному аспекті характеризується субстантив *care* – турбота і *cure* – зцілення, напр.: англ. *Care killed a cat* – «турбота і кішку заморить»; англ. *Care is no cure* – «однією турботою не видужаєш». Так, у пареміях поняття *security* має більш широкий морально-оцінний зміст, іноді суперечливий, що вказує не лише на необхідність у фізичній безпеці, а й потребує певного емоційно-психічного стану спокою, поміркованості у прояві піклування.

Антропоморфні властивості відображені і в поєднанні поняття *security* з лексемами, що детермінують людину або групу людей: *Security Council* «Рада Безпеки ООН», *security guard* «охоронець», *security police* «поліція безпеки», *security* «поручитель».

В англомовному художньому й науковому дискурсі семантика *безпеки* також вербалізується лексемою *safety*, що містить аналогічне базове значення, що і *security*, проте має дещо інші конотації. Основне значення поняття англ. «*safety*» пов'язано з фізичним станом індивідууму або з наявністю безпечного місцезнаходження. Якщо первинний зміст *security* – це «безпечні умови буття, які суб'єкт здатен підтримувати самотужки», а *safety* – «певна матеріальна субстанція, місце або предмет, що забезпечують такі умови». Найбільш значуща семантична відмінність поняття *safety* полягає в тому, що йому властиві предметно-функціональні відношення, що закладені в конкретних об'єктах: місце, предмет, інструмент; натомість поняття *security* найбільш наближене за семантикою та сферою використання до слов'янських відповідників *безопасность* (укр. *безпека*) з базовим понятійним ядром «надійність, підтримка, гарантія, турбота» і мають

більш абстрактне, непередметне значення – стан відсутності загроз і ризиків у фізичній, психологічній, емоційній або фінансовій сфері.

В ідіомах спостерігаються переважно метафоричні образні конотації, що експлікують особливості концептосфери етносу в щоденних рутинних обставинах: англ. *Caution is the parent of safety* – рос. *Семь раз отмерь, а один отрежь*; англ. *Better safe than sorry* – рос. *Береженого бог бережет*.

З огляду на той факт, що безпека – це соціальний конструкт і залежно від викликів та загроз, перед якими постає кожне покоління й кожне співтовариство, поняття набуває нових конотацій і сенсів. Однак архаїчні образи й асоціативні зв'язки все ж залишили свій відбиток у когнітивному сприйнятті світу людиною, вони є у складі паремій, ідіоматичних виразів, символіки. Разом з тим запозичуються й асимілюються нові мовні одиниці, що віддзеркалюють актуальні лінгвістичні потреби та виявляють активні міжкультурні зв'язки.

Список використаних джерел:

1. Крылов, Г. А. (2005). Этимологический словарь русского языка. СПб.: Полиграфуслуги, 432.
2. Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. (2006). Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. М.: А ТЕМП, 944.
3. Радчук, О. В. (2020). Концептуальне ядро значення еквівалентних ад'єктивів *безпечний* (укр.) – *безопасный* (рос.). *Проблеми мовної особистості: лінгвістика і лінгводидактика*. Вип. V. Київ – Черкаси, 199–204.
4. Словник української мови. (1970–1980). В 11-ти т. Редкол.: Білодід І. К. (голова) та ін. Т. 1: А-В. К.: Наукова думка, 799.